

El catàleg col·lectiu del patrimoni bibliogràfic de Catalunya

NÚRIA ALTARRIBA I VIGATÀ*
EDUARD BOTANCH I ALBÓ**
NÚRIA FULLÀ I BOHIGAS***

Resum: l'equip redactor del Catàleg Col·lectiu del Patrimoni Bibliogràfic, que té com objectiu recollir totes les publicacions monogràfiques impreses abans de 1901 i conservades a les biblioteques catalanes, exposa la seva trajectòria històrica, descriu els aspectes metodològics seguits en la redacció i n'analitza les perspectives de futur.

1. Història

A finals de l'any 1982, mentre s'organitzava el Servei de Biblioteques i del Patrimoni Bibliogràfic de la Generalitat de Catalunya, es va plantejar la idea de redactar el Catàleg Col·lectiu de Catalunya (Antiquari) a partir d'ara CCC(A) dins de la Secció del Patrimoni Bibliogràfic. Abans ja s'havia posat en marxa l'Institut Català de Bibliografia i, amb aquest, la bibliografia nacional corrent, per elaborar la qual s'havien adoptat unes determinades normatives internacionals i un format bibliogràfic.

El CCC(A) havia d'enregistrar tots els fons antics dipositats a les biblioteques catalanes. La notícia de cada document havia d'incloure tant la descripció bibliogràfica de la còpia ideal com la localització i descripció dels diferents exemplars que anessin apareixent.

La magnitud del projecte i la manca de recursos i de personal va aconsellar que s'establissin uns límits cronològics per als fons a recollir. La pro-

* Biblioteca de Catalunya. Catalogació del Patrimoni Bibliogràfic.

** Biblioteca Pública de Girona.

***Institut Català de Consum.

posta es féu a partir de les normes de descripció bibliogràfica emprades pel servei: les ISBD(A)¹ assenyalen l'any de 1801 com a data límit per a l'ús d'aquesta normativa. Progressivament el CCC(A) s'aniria ampliant a noves èpoques i nous materials. S'inicià així una primera etapa experimental en la qual es fixaren les bases tècniques per a la redacció del catàleg –tractament informàtic del material antic (adaptació del format bibliogràfic, especificació dels punts d'accés, etc.), adopció de normatives, definició del nivell descriptiu, etc.– i es programà el mètode de treball –establiment de prioritats de les biblioteques a inventariar, trasllat dels fons bibliogràfics, edició de catàlegs, etc.

La Biblioteca de la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona, que posseeix un miler de publicacions dels segles XV al XVIII, fou la biblioteca pilot que permeté experimentar el sistema. Posteriorment s'hi han anat incorporant tota mena de biblioteques depenents d'institucions molt diverses: biblioteques públiques, biblioteques d'entitats privades, de l'Església, de les universitats, d'instituts de batxillerat, etc.

L'octubre de 1983 el CCC(A) s'incorporà al SICAB (Sistema d'Informació per a Catàlegs Automatitzats de Biblioteques), amb la qual cosa se'n sistematitzà el manteniment i se n'ampliaren les possibilitats de difusió.

L'any 1989 el CCC(A) féu un important pas endavant en la seva trajectòria amb la incorporació dels fons bibliogràfics del segle XIX. Aquest fet motivà un canvi de nom: a partir d'aquest moment passà a anomenar-se Catàleg Col·lectiu del Patrimoni Bibliogràfic de Catalunya –a partir d'ara CCPB– i s'estructurà en dues seccions diferents: la dels segles XV al XVIII i la del segle XIX. La posada en marxa d'aquesta nova secció comportà un ampli estudi previ del nou tipus de material a tractar: cens de biblioteques, avaluació dels fons existents, anàlisi del material, adopció de normatives, etc. La catalogació del segle XIX s'experimentà amb els fons bibliogràfics de la Biblioteca Bergnes de las Casas, que posseeix un miler de llibres d'aquesta època especialitzats en cal·ligrafia, arts gràfiques, etc., majoritàriament d'autors estrangers i impresos a l'estranger. Progressivament s'hi han anat incorporant altres biblioteques, els fons de les quals són més representatius del que és el patrimoni bibliogràfic de Catalunya.

Les biblioteques catalogades, o bé en procés de catalogació, fins a l'actualitat són:

- a) Biblioteques de titularitat pública
 - Biblioteques generals
 - . Biblioteca Duran i Sanpere, de Cervera
 - . Biblioteca de l'Institut de Batxillerat Jaume Balmes, de Barcelona
 - . Biblioteca Lambert Mata, de Ripoll

1. IFLA, *ISBD(A): descripció bibliogràfica normalitzada internacional per a publicacions monogràfiques antigues (Antiquària)* (Barcelona: Institut Català de Bibliografia, 1984).

- . Biblioteca Margarida de Montferrat, de Balaguer
- . Biblioteca Marià Vayreda, d'Olot
- . Biblioteca-Museu Balaguer, de Vilanova i la Geltrú
- . Biblioteca Popular de Cervera
- . Biblioteca Popular P. Gual i Pujadas, de Canet de Mar
- . Biblioteca Pública de Lleida

- Biblioteques universitàries
 - . Biblioteca General i Biblioteca de la Facultat de Ciències Socials, de la Universitat Autònoma de Barcelona
 - . Biblioteca General i Biblioteca de l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives, de la Universitat Pompeu Fabra

- Biblioteques especialitzades
 - . Biblioteca de l'Arxiu Històric Comarcal de Puigcerdà
 - . Biblioteca de l'Arxiu Històric Comarcal de Reus
 - . Biblioteca de l'Arxiu Històric Comarcal de Santa Coloma de Farners
 - . Biblioteca de l'Arxiu Històric de Tarragona
 - . Biblioteca Bergnes de las Casas, de Barcelona
 - . Fons Joan Amades, del Centre de Documentació i Recerca de la Cultura Tradicional i Popular

- Altres
 - . Biblioteca d'Eduard Toda, d'Escornalbou
 - . Fons Fatjó-Vila, de Vic

- b) Biblioteques de titularitat privada
 - Biblioteques d'Església
 - . Biblioteca de l'Abadia de Poblet
 - . Biblioteca Arrupe del Col·legi del Sagrat Cor de Jesús, de Barcelona
 - . Biblioteca Episcopal de Vic
 - . Biblioteca Pública Episcopal de Barcelona
 - . Biblioteca del Seminari Pontifici de Tarragona

 - Altres
 - . Biblioteca Popular de Sant Boi de Llobregat
 - . Biblioteca de la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona
 - . Centre de Lectura de Reus

Tots aquests fons corresponen aproximadament a uns 26.500 registres bibliogràfics introduïts a la base de dades.

2. Marc legal

El marc legal del CCPB cal buscar-lo primordialment a la Llei 16/1985 del Patrimonio Histórico Español i en el Reial Decret 111/1986 que la desenvolupa parcialment. Aquesta Llei, en una línia similar a la de molts països europeus, proposa la defensa del patrimoni històric espanyol no només a través d'accions restrictives i prohibitives, sinó també a través de disposicions que n'estimulin la conservació i en facilitin l'accés i difusió entre tots els ciutadans. El títol VII de la Llei estableix les normes específiques que regulen el patrimoni documental i bibliogràfic. En primer lloc, defineix com a patrimoni bibliogràfic totes les biblioteques de titularitat pública i les obres literàries, històriques, científiques o artístiques de les quals no se'n conservi un mínim de tres exemplars a les biblioteques i serveis de titularitat pública. A continuació, regula la confecció del "Catálogo colectivo de los bienes integrantes del Patrimonio Bibliográfico" com una tasca de col·laboració de l'Administració de l'Estat amb les altres administracions competents. Així doncs, aquest és el marc legal on cal situar el CCPB des de l'any 1990, en què el Departament de Cultura de la Generalitat i el Ministeri de Cultura van signar un conveni de col·laboració, renovable anualment fins al 1995, per a la redacció d'aquest. A través d'aquest acord el CCPB passa a formar part d'un projecte més ampli que es materialitza en la base de dades del Patrimonio Bibliográfico (PABI), que pròximament serà difosa en suport CD-ROM.

Aquest és un primer nivell de protecció del patrimoni històric a través del qual es pretén conèixer quins són els béns bibliogràfics que el componen i, a partir d'aquí, poder decidir quins d'aquests béns mereixen, per llur rellevància, gaudir d'unes mesures especials de protecció previstes per la Llei, que culminen amb la declaració de béns d'interès cultural com a categoria de protecció de major rang.

El 30 de setembre d'enguany, el Parlament de Catalunya aprovà la Llei 9/1993 del Patrimoni Cultural Català. Igual que la llei espanyola, la llei catalana parteix d'un concepte ampli i democràtic del patrimoni cultural, dins el qual, malgrat que la Llei no en faci referència expressa, s'hi poden emmarcar empreses com la que suposa la redacció del CCPB. El que sí destaca expressament la Llei del Patrimoni Cultural Català és la importància del patrimoni eclesial i el marc en què s'han de desplegar les relacions entre el govern de la Generalitat i l'Església en aquesta matèria. El CCPB ha iniciat ja alguna tasca de col·laboració que es concreta en la incorporació dels fons de diverses biblioteques eclesialtiques ja esmentades anteriorment.

Finalment, una última disposició legal que parla del CCPB és la Llei 4/1993 del Sistema Bibliotecari de Catalunya: aquesta emmarca el CCPB dins una de les tres grans seccions en què s'estructura —la que fa referència al patrimoni bibliogràfic i a la Biblioteca Nacional de Catalunya— i l'esmenta com

una de les principals d'aquesta. L'article 9 diu textualment:

"La Biblioteca de Catalunya, mitjançant cadascuna de les seves unitats en què s'estructura, exerceix a tot el territori les funcions següents: (...)

d) Elaborar, gestionar i difondre periòdicament, en les formes i els suports que exigeixin les necessitats dels usuaris, la bibliografia nacional i el catàleg col·lectiu del patrimoni bibliogràfic, en coordinació amb les diferents unitats."

3. Objectius i línia d'actuació

El Catàleg Col·lectiu del Patrimoni Bibliogràfic de Catalunya té com a objectiu principal el control i la difusió dels fons existents a totes les biblioteques del país, aplegant tant les obres impreses a Catalunya com les publicades en altres països. Aquesta finalitat es du a terme actualment mitjançant diverses línies d'actuació:

a) Redacció del CCPB. La descripció dels exemplars sempre n'inclou la localització, és a dir, el lloc actual on es troben així com la descripció del seu estat de conservació.

b) Vetllar per la protecció del patrimoni. El CCPB constitueix un registre per al control del patrimoni bibliogràfic de Catalunya.

c) Control d'autoritats i establiment de pautes per a la catalogació d'aquests materials.

d) Intercanvi d'informació amb altres projectes de característiques semblants, d'àmbit nacional (Catálogo Colectivo del Patrimonio Bibliográfico) i internacional.

e) Oferir, a partir de les notícies d'obres impreses a Catalunya i de les obres d'autor i/o tema català publicades a l'estranger, un fons inicial útil per a l'elaboració de la bibliografia nacional retrospectiva.

f) Accés a la informació del CCPB als investigadors. Les notícies bibliogràfiques del CCPB són consultables pels especialistes a través de la seva base de dades i constitueixen una eina molt vàlida per a la recerca bibliogràfica i científica dels segles anteriors.

g) Creació de catàlegs individualitzats dels fons antics de les biblioteques ja catalogades, amb la qual cosa es facilita l'accés i la difusió d'aquests materials.

4. Metodologia

L'objectiu de la metodologia de treball del CCPB és recollir les dades

catalogràfiques, verificar-les i unificar-les seguint una normativa per a donar-ne una difusió correcta i rigorosa.

La primera feina va ser establir uns criteris, creant una línia de treball sobre aquest material a Catalunya. La metodologia es va escollir d'acord amb els principis internacionals per participar en l'intercanvi de dades i poder formar part dels programes actuals de catalogació.

L'elaboració del catàleg té com a objectiu descriure l'edició en el seu estat ideal i també l'estat dels exemplars; per això és necessari treballar amb material de primera mà, i no amb catàlegs o registres ja existents prèviament. Amb aquestes informacions es contribueix al coneixement de la bibliografia retrospectiva i també s'informa del contingut i de l'estat del patrimoni bibliogràfic de Catalunya, una tasca fins ara mai feta. El CCPB es va iniciar utilitzant mitjans informàtics. Actualment forma part del conjunt de bases de dades del SICAB i utilitza el format CATMARC.² A continuació s'anoten les dades que formen part dels registres bibliogràfics del catàleg.

Descripció

Fins ara el CCPB recull només monografies impreses des del segle XV fins a l'any 1900. Els documents es descriuen d'acord amb les directrius de l'IFLA, les ISBD(A) per a monografies impreses abans de 1801, i les ISBD(M)³ per a les impreses a partir d'aquesta data.

El nivell descriptiu és estàndard, és a dir, recull les dades considerades suficients per a la identificació d'una edició, sense arribar a ser exhaustiu, ja que el temps i els costos augmentarien considerablement.

Els elements seleccionats per construir una descripció a nivell estàndard són els següents: títol i mencions de responsabilitat (ometent determinades informacions irrellevants); menció d'edició; peu d'impresma; descripció física (especificant el format en el llibre antic); registre de les signatures (només en llibre antic); col·lecció (sobretot en llibre modern); nota de referències bibliogràfiques (optativa per a llibre modern).

En la descripció del llibre antic s'ha afegit l'empremta, que és una combinació de caràcters i d'elements que serveix per identificar una edició (per la seva funció es pot equiparar a l'ISBN actual). L'empremta s'utilitza esporàdicament en els llibres del segle XIX per a casos de documents molt mancats d'informació.

2. *Manual del CATMARC*. 2a ed., rev. i augm. (Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1992).

3. IFLA, *ISBD(M): descripció bibliogràfica internacional per a publicacions monogràfiques*. 1a ed., 2a reimpr. (Barcelona: Institut Català de Bibliografia, 1988).

Tant en llibre antic com modern s'afegeixen totes les notes que es creuen oportunes (menció d'il·lustracions menors, característiques tipogràfiques, etc.).

Cal afegir que el llibre del segle XIX és producte d'una època determinada tant a nivell històric com tècnic i que, a causa de les seves característiques particulars, s'han adoptat concrecions de les ISBD(A) per a casos puntuals.

Quant a la descripció de l'exemplar com a peça individual es contempla: codi del centre on es troba ubicat; número de registre propi de la biblioteca o centre; signatura topogràfica de la biblioteca o centre; estat físic de l'exemplar (mancances, deteriorament, encuadernació, etc.); història de l'exemplar (*ex-libris*, segells, dedicatòries, etc.); observacions i altres dades (col·leccions factícies, variants, etc.); fons especials (si l'exemplar forma part d'una col·lecció especial dins d'una biblioteca).

Actualment, i amb la posada en marxa del conveni signat per primera vegada l'any 1990 amb el Catálogo Colectivo del Patrimonio Bibliográfico, s'ha previst una altra modalitat de descripció basada en el nivell mínim, per respondre a les necessitats que demana aquest acord. L'objectiu del Catálogo Colectivo del Patrimonio Bibliográfico és inventariar el fons patrimonial de l'Estat espanyol. El temps juga un paper decisiu, ja que hauria d'estar llest l'any 1995.⁴

Per treballar en aquest projecte s'han introduït a la base de dades moltes notícies extretes de catàlegs ja existents, o bé a partir de fotocòpies de portades de llibres. El resultat és positiu quant al creixement de registres bibliogràfics que conté la base de dades, però és negatiu quant a la fiabilitat d'aquestes dades i a la qualitat de la catalogació del CCPB, que fins ara s'havia vetllat perquè fos força escrupolosa.

El problema tècnic més greu d'una descripció inventari basada en catàlegs redactats amb altres criteris normatius, o sense gairebé criteris, és la impossibilitat de distingir, en molts casos, quan un registre és un duplicat o bé es tracta d'una edició diferent; també es fa molt difícil la feina d'establir autoritats, així com la de determinar matèries.

Tot això origina una labor de correcció posterior que triplica el temps esmerçat en la primera catalogació i incrementa el marge d'errors fins ara controlat. De totes maneres, aquestes notícies van assenyalades amb un subcamp que indica el sistema emprat per a la seva catalogació.

Punts d'accés

Els registres bibliogràfics es poden recuperar a partir d'una sèrie d'índexs o mitjançant recerques "free text". Actualment els mitjans informàtics per-

4. Convenio de colaboración entre el Ministerio de Cultura y la Comunidad Autónoma de Cataluña, para la realización del Catálogo Colectivo del Patrimonio Bibliográfico (1990).

meten força diversitat de recerques, i això millora i enriqueix l'explotació de la informació.

- Autors

Aquest índex recull totes les persones i entitats que hagin col·laborat en el contingut intel·lectual o artístic d'una obra. La tria i forma es fa d'acord amb les AACR2.⁵

Tant en el cas dels autors com de les entitats hi ha dificultats a l'hora de trobar documentació i referències que ajudin a establir correctament l'autoritat. Moltes vegades són les fonts de referència les que determinen la selecció d'una forma, més que les variants que es puguin trobar a les portades. El concepte d'autor no era el mateix que actualment, no hi havia un interès especial a aparèixer amb un nom en concret. La forma del nom podia variar segons la llengua del document, segons l'impressor que ho publicava, o segons les modes. Una de les concrecions que sempre s'ha seguit per als autors personals és desenvolupar el nom propi i afegir-li les dates de naixement i mort.

I pel que fa a l'establiment del nom d'entitats cal dir que generalment demana estudis aprofundits per esbrinar el marc polític i social en què es desenvoluparen per poder-les presentar d'acord amb les AACR2, les quals estan orientades cap a casuístiques més modernes.

- Títols

Aquest índex recull els títols de les obres tal com apareixen a la publicació. També hi surten els títols específics de les obres a dos nivells (quan ha calgut catalogar a més d'un nivell). I també els títols uniformes que actualment s'apliquen a incunables, obres litúrgiques de l'Església catòlica, Sgrades Escriitures i textos legals (només per a llibre modern).

- Matèries

A nivell orientatiu es proposen unes matèries per tal d'agrupar els documents per temes.

La indexació segueix la *Llista d'encapçalaments de matèria en català*.⁶ Un dels problemes que es troba en aquest camp és el fet que està pensada per

5. *Anglo-American cataloguing rules*. 2nd ed., 1988 rev. (Ottawa: Canadian Library Association; London: Library Association Publishing Limited; Chicago: American Library Association, 1988).

6. *Llista d'encapçalaments de matèria en català*. Ed. preliminar actualitzada. (Barcelona: Institut Català de Bibliografia, 1991).

cobrir les necessitats actuals. El CCPB, però, intenta equiparar els conceptes dels documents a un llenguatge contemporani. Se segueixen les concrecions que ha difós l'Institut Català de Bibliografia sobre aquest tema.

A nivell de classificació s'ha decidit deixar de desenvolupar la CDU,⁷ donada la poca rendibilitat que se'n treia, ja que com a topogràfic a les biblioteques no s'ha utilitzat gairebé mai, i com a classificació de coneixements genera molts problemes.

De totes maneres cal dir que tots els documents es classifiquen fins als tres primers dígit, tret de la literatura, la geografia i la història on es manté una classificació completa. Aquesta classificació indicativa permet l'obtenció de dades estadístiques sobre el contingut temàtic de la base de dades.

- Impressors, llibreters i editors

Els impressors, llibreters i editors configuren un índex important. Els impressors individuals s'alfabetitzen segons les ACCR2 i les entitats editores també. Els impressors es presenten de forma molt variable i cal una tasca de recerca i normalització, per a la qual es disposa de poques obres de referència. No hi ha cap treball realitzat sobre aquest tema en l'àmbit català.

- Llocs d'impressió

Aquest índex es redacta prenent la forma catalana o vernacla (quan no hi ha forma adaptada al català) del lloc de publicació del document.

- Empremta

Aquest sistema d'identificació d'edicions feia poc que s'experimentava quan es va iniciar el CCPB, però es va decidir adoptar ja molt aviat i després d'aquest període d'ús es pot dir que dona bons resultats per detectar duplicats, edicions diferents, variants o estats.

- Col·leccions

Aquest índex només afecta les monografies modernes, ja que no fou fins al segle XIX que, amb la producció industrial dels llibres, es generalitzaren les col·leccions.

7. *CDU: clasificación decimal universal: edición abreviada española*. 6ª ed. rev. y actualizada. (Madrid: AENOR, 1991).

- Altres índexs: de llengües, dates de publicació, àrea geogràfica, topogràfic...

Per a la realització d'aquesta tasca catalogràfica ha estat necessari confeccionar un fitxer-control (fins ara manual) d'autoritats, on es recull: la forma autoritativa del nom; dades sobre l'autoritat; les formes com apareix l'autoritat en les diferents portades i altres formes que es donen en les obres de referència; les obres de referència consultades; altres dades explicatives necessàries.

El fitxer control d'autoritats comprèn: autors; títols uniformes; impressors i editorials; i col·leccions (només per a monografies del segle XIX).

Subproductes

Fins ara la majoria de subproductes són llistats seleccionats a partir de les possibilitats que ofereix el programa informàtic. Un de força útil per a les biblioteques és el llistat registre dels seus fons.

Està implementat, però, el programa de publicacions per poder elaborar catàlegs individuals de biblioteques o per temes i treure així el primer esborrany del que podria ser una futura publicació.

Fins ara només s'han publicat tres catàlegs: el de la Biblioteca de la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona, el de la Biblioteca Lambert Mata de Ripoll i el de la Biblioteca Marià Vayreda d'Olot.

També es poden obtenir notícies en suport informàtic (en CATMARC i en el format d'intercanvi emprat pel SICAB), però hi ha alguns problemes de lectura quan aquests registres s'envien a altres institucions.

El catàleg es pot consultar en línia en qualsevol lloc que tingui connexió amb el SICAB, com per exemple, la Biblioteca de Catalunya, el BIDAC, Biblioteca Bergnes de las Casas, etc.

Així mateix s'ofereix informació i assessorament tècnic sobre la pràctica catalogràfica del CCPB.

5. Futur

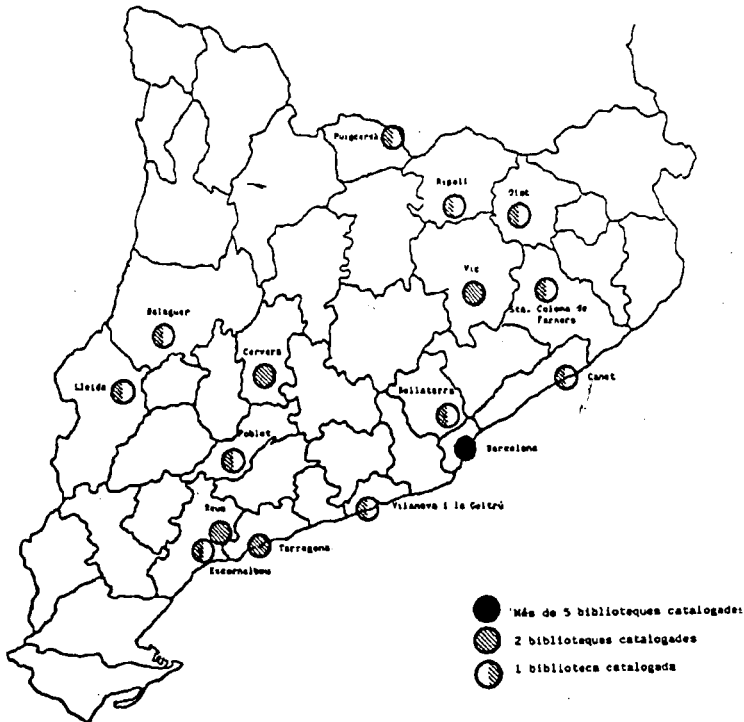
Amb la nova llei del sistema bibliotecari, promulgada el 3 de març de 1993, el Catàleg Col·lectiu del Patrimoni Bibliogràfic ha passat a dependre de la Biblioteca de Catalunya.

Ara mateix, el CCPB compta ja amb més de 26.000 notícies procedents d'una trentena de centres d'arreu del país. És un fons que, dins dels paràmetres nacionals, constitueix una col·lecció important. El que cal ara és garantir el manteniment i creixement d'aquest catàleg, dotant-lo del personal, els mitjans i el suport institucional necessari, en consonància amb la magnitud del projecte.

El nou marc legislatiu confirma i reforça la funció bàsica del CCPB: el control i la difusió del patrimoni bibliogràfic del país. Per aquest motiu el CCPB ha de continuar incorporant al seu fons noves biblioteques, però tractant sempre d'atendre preferentment aquelles col·leccions, la catalogació de les quals és molt deficient o, pitjor encara, inexistent.

El llibre antic és un fons inexcusable per a la recerca i el coneixement del passat. Fins ara el CCPB ha estat infrutilitzat. Els alts costos de la catalogació no s'han vist rendibilitzats per la consulta i l'ús freqüent del CCPB per part dels especialistes a causa del seu desconeixement. Per tant, cal posar els mitjans necessaris per difondre aquest material entre el personal investigador. A fi i efecte que el CCPB esdevingui una eina eficaç és necessari que augmenti el volum dels seus fons, sense perdre rigor en la descripció dels exemplars. Cal formar bibliotecaris amb coneixements de llibre antic i afavorir tota mena d'iniciatives per tal de revitalitzar aquests materials.

La importància del llibre antic és innegable. Ja és hora que l'Administració hi destini recursos en consonància amb el seu valor.

Distribució geogràfica dels fons del CCPB